

Veronica praecox All.

Przetacznik wczesny

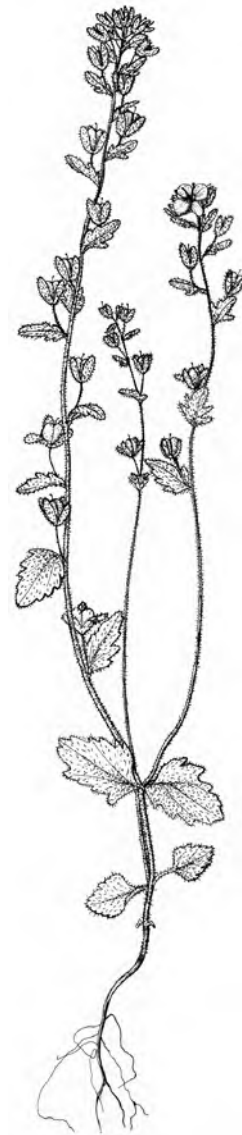
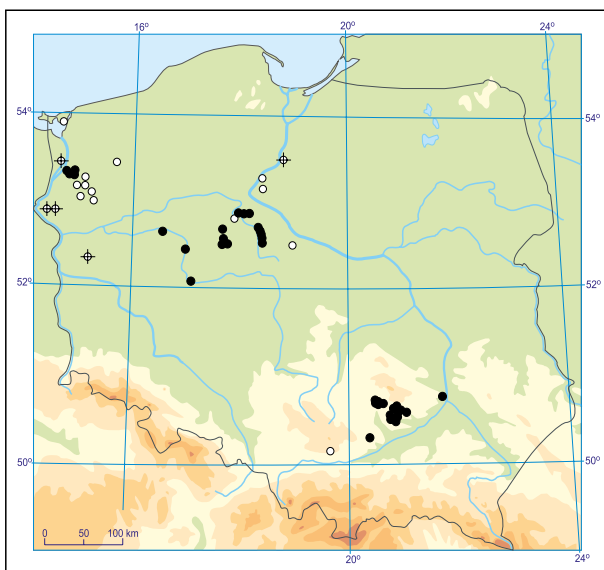
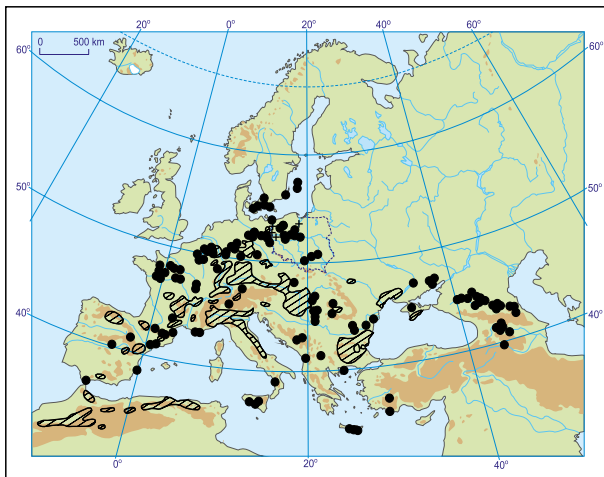
Rodzina: *Scrophulariaceae* – trędownikowate

Status

W Polsce gatunek narażony na wyginięcie. W krajach ościennych: gatunek narażony w Czechach.

Rozmieszczenie geograficzne

Veronica praecox jest gatunkiem europejskim o pontyjsko-pannońskim i śródziemnomorskim typie zasięgowym (Zajac, Zajac 2009). Zasięg tego gatunku jest porozrywany i obejmuje tereny położone w Europie Środkowej i Południowej. Większe skupienia stanowisk znajdują się też w południowej części Europy Wschodniej oraz w otoczeniu Kaukazu. Występuje także w północnej części Afryki (Meusel i in. 1978). Polskie sta-

nowiska przetacznika wczesnego wyznaczają przebieg wschodniej granicy w północnej części zasięgu.

Występowanie w Polsce

Gatunek podawany był dotąd z około 60 stanowisk, głównie z Pomorza Zachodniego, Wielkopolski oraz z Wyżyny Małopolskiej (Zajac, Zajac 2001). Na Pomorzu Zachodnim przetacznik wczesny obserwowano dotychczas na 15 stanowiskach. Większość z nich to stanowiska niepotwierdzone lub historyczne, zlokalizowane wokół Barlinka, Chojny i Pyrzyca (Libbert 1941; Czubiński 1950) oraz na Wyspie Wolin (Piotrowska 1958a, 1966a). W ostatnich latach na południowych obrzeżach Parku Krajobrazowego Puszcza Bukowa koło Szczecina znaleziono 4 nowe, niepublikowane dotychczas stanowiska: Binowo, Glinna, Kołacz, Stare Czarnowo (K. Ziarnek, mat. npbl. z 2002 r.). W Wielkopolsce *Veronica praecox*

Fot. 185. *Veronica praecox* w Gniazdowicach na Płaskowyżu Proszowickim (2009)

odnotowano dotychczas na 29 stanowiskach. Koncentrują się one na Pojezierzu Gnieźnieńskim w otoczeniu jeziora Gopło (Chmiel 1993, 1997a, b; Załuski 1995) oraz w okolicy Barcina (M. Boiński, mat. npbl. z 1961 r.; Sulma, Walas 1963; Ceynowa 1968 b, 1997a; Drążek i in. 2008). W rozproszeniu gatunek występuje też w pobliżu Gniezna i Dziadkówka koło MieleSZyna (Chmiel 1993, 1997a, b, 2006). Dalej w kierunku zachodnim przetacznik wczesny stwierdzony został w Naramowicach pod Poznaniem (okaz w POZ, lg. K. Latowski w 1989 r.), w Śremie (Czarna 2009) oraz w pobliżu Gaju Małego koło Szamotuł (Brzeg 2006). Sporadycznie gatunek obserwowany był w dolinie dolnej Wisły: w okolicy Rzęczkowa (Ceynowa 1963) oraz w Płutowie (Sulma, Walas 1963; M. Boiński, M. Rejewski, mat. npbl. z 1959 r.). Na początku XX w. *V. praecox* notowano też z okolicy Torzymbia na Ziemi Lubuskiej [Decker 1911 (1912)]. W Polsce południowej gatunek występuje aktualnie na 16 stanowiskach. Większość z nich znajduje się na obszarze Niecki Nidziańskiej w okolicy Buska-Zdroju i Pińczowa (Medwecka-Kornaś 1959; okaz w KRAM, lg. M. Ciaciura w 1966 r.; Nobis, Kozak 2007; Nobis, Nobis 2010, 2012). Znane jest również stanowisko w Gniazdowicach na Płaskowyżu Proszowickim (Towpasz, Trzcinańska-Tacik 1997b). Najdalej na wschód wysunięte stanowisko przetacznika wczesnego zlokalizowane jest na Wyżynie Sandomierskiej na Panińskiej Górze w Słupczy (M. Nobis, A. Nobis, mat. npbl.). Stanowisko podane z Wyżyny

Krakowsko-Częstochowskiej z Czernej (okaz w KRAM, lg. A. Żmuda, bez daty) jest już najprawdopodobniej historyczne.

Siedliska i fitocenozy

W północnej części Polski przetacznik wczesny jest głównie chwastem w uprawach zbóż ozimych oraz rzepaku. Preferuje umiarkowanie wilgotne i żyzne czarne ziemie wchodząc w skład rzadko spotykanych w tym regionie zbiorowisk segetalnych ze związku *Caucalidion*. Relatywnie często notowany jest na glebach piaszczysto-gliniastych w uprawach zbóż ozimych w zespole *Papaveretum argemones*. Dość często znajdowany był na odłogach porolnych, a bardzo rzadko w murawach kserotermicznych na nasypach kolejowych i przydrożach. W Niecce Nidziańskiej *Veronica praecox* występuje przede wszystkim w mocno nasłonecznionych, eksponowanych na południe i południowy-wschód murawach kserotermicznych należących do zespołu *Sisymbrio-Stipetum capillatae* ze związku *Festuco-Stipion* na płytkich rędzinach wykształconych na gipsie lub kredzie. Rzadziej rośnie na polach uprawnych jako składnik zbiorowisk chwastów nawapiennych lub na odłogach porolnych.

Morfologia i biologia

Przetacznik wczesny to drobna roślina roczna o wysokości 3–15(20) cm, zwykle w dole rozgałęziona. Kształt liści zmienia się stopniowo od dołu ku górze rośliny – od jajowatych, brzegiem tępo piłkowano-ząbkowanych, do wąsko eliptycznych całobrzegich. Kwiatostan jest luźny. Szypułki niższych kwiatów osiągają długość do 1 cm, wyższych są krótkie, ale nie krótsze od działek kielicha. Korona jest intensywnie błękitna. Szyjka słupka, około 1,5 mm długa, jest znacznie dłuższa od wycięcia torebki. Roślina kwitnie pod koniec kwietnia i na początku maja. Owocuje na przełomie maja i czerwca. Około połowy czerwca nasiona są już wysypane, a rośliny zeschnięte.

Charakterystyka populacji

Nad Gopłem w okolicy Rusinowa i Barcina populacje przetacznika wczesnego są bardzo bogate. Tylko na tych dwóch stanowiskach występuje łącznie przynajmniej 2000 roślin. Na pozostałych wielkopolskich stanowiskach rośnie od kilku do kilkuset osobników. Zachodniopomorskie populacje *Veronica praecox* są mniejsze, obejmują po kilkadziesiąt roślin. W Niecce Nidziańskiej najliczniejszą populację tego gatunku obserwowano w rezerwacie Skorocice i w jego sąsiedztwie; jej liczebność w latach 2007 i 2009 oszacowano na ponad 500 roślin. Na pozostałych stanowiskach w południowej Polsce obserwowano od kilkunastu do kilkudziesięciu osobników.

Zagrożenie i wskazania ochronne

Veronica praecox jest w Polsce gatunkiem narażonym na wyginięcie. W Niecce Nidziańskiej największym zagrożeniem dla przetacznika wczesnego są zmiany zachodzące

w murawach z ostnicą włosowatą, związane ze wzrostem ich bujności i zwarcia, co prowadzi do zaniku luk w pokrywie roślinnej. Zmiany te spowodowane są zaniechaniem wypasu, koszenia i wypalania muraw. Stanowiska w murawach kserotermicznych należy objąć monitoringiem i ochroną czynną polegającą na przywróceniu i utrzymaniu dawnych form użytkowania. Tam, gdzie *V. praecox* jest składnikiem zbiorowisk chwastów polnych, zagrożeniem dla tego gatunku jest przede wszystkim stosowanie coraz to skuteczniejszych herbicydów. Nasiona przetacznika wczesnego przechowywane są w banku genów w Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej PAN w Warszawie-Powsinie.

Helena Trzcńska-Tacik, Julian Chmiel,
Marcin Nobis i Agnieszka Nobis

Veronica paniculata L.

Przetacznik zwodny

Synonimy: *Veronica spuria* auct., non L., *Pseudolysimachion spurium* (L.) Rauschert

Rodzina: *Scrophulariaceae* – trędownikowate

Status

Gatunek w Polsce zagrożony wyginięciem. W krajach ościennych: wyginął w Niemczech i na Słowacji, krytycznie zagrożony w Czechach.

Uwagi taksonomiczne

Veronica paniculata L. należy do sekcji *Pseudolysimachium* Koch (Skalický 1956), przez niektórych autorów traktowanej jako odrębny rodzaj: *Pseudolysimachion* Opiz (Hegi 1966). Takson zróżnicowany jest na 2 podgatunki: subsp. *paniculata*, przedstawiony na rysunku i fotografii, oraz subsp. *foliosa* (Waldstein et Kitaibel) Skalický (Skalický 1956; Tacik, Trzcńska-Tacikowa 1963).

Rozmieszczenie geograficzne

Zasięg *Veronica paniculata* obejmuje południową i południowo wschodnią Europę oraz zachodnią Azję. Podgatunek typowy występuje we wschodniej części zasięgu, natomiast subsp. *foliosa* – w części zachodniej (Skalický 1956).

Występowanie w Polsce

Gatunek był znany z 3 stanowisk, reprezentujących oba podgatunki. *Veronica paniculata* subsp. *foliosa* występował na obszarze Niecki Nidziańskiej w Niecce Soleckiej w rezerwacie Skorocice (Medwecka-Kornaś 1959); był tam obserwowany przez wiele lat, ostatnio w 2000 r.

Summary

Veronica praecox has been noted from 63 sites in Poland. They are located mainly in the north-western part of the country and in S Poland. In the north-western part of the country it occurs as a weed in arable and fallow fields, usually as a component of weed vegetation from the *Caucalidion* alliance, in chaznozem soil. In S Poland the species is usually a component of xerothermic grasslands from the association *Sisymbrio-Stipetum capillatae* of the alliance *Festuco-Stipion*. The species is considered as vulnerable in Poland. Plants growing in arable fields are killed by more and more effective herbicides. In xerothermic grassland the species existence is threatened by spontaneous succession leading to the loss of grassland area. Permanent monitoring and active conservation of these sites is needed. Grassland management by mowing, grazing or controlled burning is essential to the maintenance of *V. praecox* populations in southern Poland. Seeds of the plant are preserved in a seed bank.

(Każmierczakowa, Trzcńska-Tacik 2001). W 2010 r. rośliny nie odnaleziono – prawdopodobnie stanowisko zanikło. W zielniku krakowskim (KRA) znajduje się też okaz zebrany w okolicy Buska przez W. Szafara (bez daty), należący do subsp. *foliosa* – jest bardzo prawdopodobne, że pochodzi ze Skorocic. Stanowisko z Niecki Nidziańskiej było wysunięte najdalej na północny wschód w ogólnym zasięgu tego podgatunku. Najbliższe miejsca występowania subsp. *foliosa* leżą na Morawach (Skalický 1956). Łączą one stanowisko ze Skorocic z pannońską częścią zasięgu. Natomiast stanowiska w południowych Niemczech, gdzie roślina ta niegdyś występowała, obecnie już nie istnieją (Skalický 1956; Hegi 1966; Ludwig, Schnittler 1996). *V. paniculata* subsp. *paniculata* występuje na Wyżynie Lubelskiej w dolinie Wieprza, pomiędzy Dworzyskami a Tarnogó-

